

פרשת תזריע הרב אמנון בזק
האדם, הבגד והבית

א. פתיחה

מבנה תורת הנגעים, הפותחת בפרשתנו ומסתיימת בפרשת מצורע, מעורר קושי בולט מבחינת סדר הדברים. נציג תחילה את מבנה הפרשיות:

- א. י"ג, א-מו – נגעי אדם (נושא הנחלק לכמה פרשיות ובהן סוגים שונים של נגעים)
- ב. י"ג, מז-נט – צרעת הבגד
- ג. י"ד, א-לב – דרכי טהרת המצורע מנגעיו
- ד. י"ד, לג-נג – צרעת הבית
- ה. י"ד, נד-נז – פסוקי סיכום

מיקומה של פרשת צרעת הבגד, הקוטעת את נושא צרעת האדם, מעורר את השאלה המתבקשת: מדוע הובאה פרשייה זו בין תיאור נגעי האדם לבין תיאור טהרתו מצרעתו, ולא לאחר מכן, כדרך שהובאה פרשת נגעי בתים? וכך שואל ר"י אברבנאל בתחילת פרשתנו (השאלה ה"א):

למה צייתה התורה בצרעת הבגד במקום הזה אחרי זכרון מיני צרעת האדם קודם שיזכור אופן טהרתו שבא בתחילת סדר זאת תהא תורת המצורע? והיה ראוי שישלים משפטי צרעת האדם וטהרתו ואחר כך יבאר צרעת הבגד ואחר כך צרעת הבתים, ולמה זכרם בדילוגים?

השאלה מחריפה לאור רצף הכתובים. לאחר תיאור נגעי האדם מתאר הכתוב כיצד צריך להתנהג מי שהוגדר כמצורע:

וְהָצְרֹעַ אֲשֶׁר בּוֹ הִנָּגַע בְּגָדָיו יִהְיוּ פְרָמִים וְרֵאשׁוֹ יִהְיֶה פְרוּעַ וְעַל שֵׁפֶם יַעֲטֵה וְטָמֵא יִקְרָא. כָּל יְמֵי אֲשֶׁר הִנָּגַע בּוֹ יִטְמָא טָמֵא הוּא בְּדָד יֵשֵׁב מִחוּץ לַמַּחֲנֶה מוֹשְׁבּוֹ (י"ג, מה-מו).

הביטויים 'צרוע' ו'מחנה' מופיעים כאן לראשונה בפרשיות צרעת האדם, ובולט הקשר הלשוני בין פסוקים אלו לבין ראשיתו של פרק י"ד:

זאת תהיה תורת המצורע ביום טהרתו והובא אל הכהן. ויצא הכהן אל מחוץ למחנה וראה הכהן והנה נרפא נגע הצרעת מן הצרוע (י"ד, ב-ג).

קשר לשוני זה מלמד כי פסוקי הפתיחה של פרק י"ד, הפותחים את דיני טהרת האדם המצורע, מהווים המשך ישיר לפסוקים ה"ל, דהיינו לסופה של פרשת נגעי האדם.

יתרה מזאת: פרשת צרעת הבגד מסתיימת במילים:

זאת תורת נגע צרעת בגד הצמר או הפשתים או השתי או הערב או כל כלי עור לטהרו או לטמאו (י"ג, נט). ובכך אכן מסתיים נושא זה לחלוטין. והנה, פסוק סיכום מקביל מופיע ביחס לנגעי אדם רק בסוף דיני נגעים אלו, דהיינו לאחר תיאור תהליך טהרת המצורע:

זאת תורת אֲשֶׁר בּוֹ נִגַע צָרַעַת (י"ד, לב). [1]

על רקע היבטים לשוניים אלו מחריפה השאלה: מדוע הוכנסו באמצע ענייני צרעת האדם פסוקים העוסקים בצרעת הבגד, הנראים כיחידה נפרדת?

ב. המצורע ובגדיו

לדעת אברבנאל, מבנה זה מדגיש את הקשר שבין האדם לבגדיו. בדיני צרעת האדם מודגשים שני היבטים הקשורים לא רק לאדם הטמא אלא גם לבגדיו:

א. פעמיים נאמר בכתוב כי אם עד סוף השבוע השני הנגע לא התפשט אזי האדם טהור, אך עליו לכבס את בגדיו:

וְרָאָה הַכֹּהֵן אֹתוֹ בַּיּוֹם הַשְּׂבִיעִי שְׁנִית וְהָיָה כֹּהֵן הַנֶּגַע וְלֹא פָשָׂה הִנָּגַע בְּעוֹר וְטָהְרוּ הַכֹּהֵן מִסַּפַּחַת הַיָּא וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְטָהַר (י"ג, ו).

וְרָאָה הַכֹּהֵן אֶת הַנֶּגַע בַּיּוֹם הַשְּׂבִיעִי וְהָיָה לֹא פָשָׂה הַנֶּגַע בְּעוֹר וּמְרֹאָהוּ אֵינָנו עִמָּךְ מִן הָעוֹר וְטָהַר אֹתוֹ הַכֹּהֵן וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְטָהַר (שם, לד).

ב. גם כאשר מוגדר המצורע כטמא יש לכך השלכה על בגדיו:

וְהָצְרֹעַ אֲשֶׁר בּוֹ הִנָּגַע בְּגָדָיו יִהְיוּ פְרָמִים וְרֵאשׁוֹ יִהְיֶה פְרוּעַ וְעַל שֵׁפֶם יַעֲטֵה וְטָמֵא יִקְרָא (שם, מה). נמצאנו למדים כי יש קשר בין מצב הטהרה של האדם ובין מצב בגדיו: טומאה חלקית של האדם מחייבת כיבוס בגדים, וטומאה מלאה – את פרימתם. כמובן, קשר זה איננו קיים בין האדם לביתו. לפי זה, דיני צרעת הבגד הובאו בעיצומם של דיני צרעת האדם על מנת לבטא את הזיקה שבין האדם לבגדיו.

נוסיף כי הקשר שבין האדם לבגדיו מתבטא לא רק בתהליכי טומאה וטהרה אלא גם בתהליכי קדושה. ישנם קשרים ברורים בין טהרת המצורע מטומאתו לבין תהליך הקדשת אהרן ובניו לכהונים, שתואר בפרשת צו, ושעליו נצטווה משה בפרשת תצוה. בין השאר ניתן לציין את ההקבלה הבאה:

וְשִׁחַטְתָּ אֶת הָאֵיל וְלָקַחְתָּ מִדְּמֹו וְנִתְתָּה עַל תְּנוּפָה אֲזַן אֶהָרָן וְעַל תְּנוּפָה אֲזַן בְּנֵי הַיְמָנִית וְעַל בְּהֵן יְדָם הַיְמָנִית וְעַל בְּהֵן רִגְלָם הַיְמָנִית... (שמות כ"ט, כ).

וְלָקַחְתָּ מִדָּם הָאֲשֶׁם וְנִתְּנָה עַל תְּנוּפָה אֲזַן הַמִּטְהָר הַיְמָנִית וְעַל בְּהֵן יְדוֹ הַיְמָנִית וְעַל בְּהֵן רִגְלוֹ הַיְמָנִית (י"ד, יד).

והנה, גם בהקדשת הכוהנים תופס קידוש הבגד מקום חשוב:

וְלִקְחֵת מִן הַדָּם אֲשֶׁר עַל הַמִּזְבֵּחַ וּמִשְׁמֵן הַמִּשְׁחָה וְהִזִית עַל אֹהֶן וְעַל בְּגָדָיו וְעַל בְּנֵי וְעַל בְּנֵי בְנֵי אֶתוֹ וְקִדַּשׁ הוּא וּבְגָדָיו וּבְנֵי וּבְגָדֵי בְנֵי אֶתוֹ (שמות כ"ט, כא).

גם בגדי הכהונה זקוקים לקידוש מיוחד, אך קידוש זה נעשה בד בבד עם קידוש הכוהנים. כשיתקדשו הכוהנים, יתקדשו עמם גם בגדיהם, ממש כשם שכאשר נטמא האדם – גם בגדיו זקוקים לכיבוס.

ג. המצורע וביתו

עד כאן הבאנו כיוון אחד לפתרון שאלתנו, הצועד בעקבות גישת ר"י אברבנאל. ברם, נראה שיש לעמוד על נקודה נוספת, המבליטה דווקא את הדמיון שבין צרעת הבית לצרעת האדם.

נבהיר את דברינו. פרק י"ג בפרשתנו מתאר את דיני צרעת האדם וצרעת הבגד. לעומת זאת, פרק י"ד, שבפרשת מצורע, איננו עוסק בדיני הטומאה אלא בתהליך ההיטהרות – תהליך הקיים רק במצורע שנטהר מצרעתו ובבית שנטהר מנגעו, ואיננו קיים כלל בצרעת הבגד!

יותר מכך, ניתן לראות כי תהליך ההיטהרות של האדם ושל הבית דומים עד מאוד: טהרת האדם (י"ד, ז-ז)

טהרת הבית (י"ד, מט-נג)

וְצִוָּה הִלְכֵן וְלִקַּח לְמִטְהָר שְׁתֵּי צִפְרִים חַיִּים וְעֵץ אֲרֶז וְשֵׁנִי תוֹלַעַת וְאַזָּב. וְצִוָּה הִלְכֵן וְשַׁחַט אֶת הַצְּפוֹר הָאֶחָת אֶל כְּלֵי חָרֶשׁ עַל מֵי חַיִּים. אֶת הַצְּפוֹר הַחֲמִיָּה יִקַּח אֶתָּה וְאֶת עֵץ הָאֲרֶז וְאֶת שֵׁנִי הַתּוֹלַעַת וְאֶת הָאֶזָּב וְטָבַל אוֹתָם וְאֶת הַצְּפוֹר הַחֲמִיָּה בְּדָם הַצְּפוֹר הַשְּׁחִטָּה עַל הַמֵּי חַיִּים. וְהִזָּה עַל הַמִּטְהָר מִן הַצְּרַעַת שִׁבְעַ פְּעָמִים וְטָהַר וְשָׁלַח אֶת הַצְּפוֹר הַחֲמִיָּה עַל פְּנֵי הַשְּׂדֵה.

וְלִקַּח לְחִטָּא אֶת הַבֵּית שְׁתֵּי צִפְרִים וְעֵץ אֲרֶז וְשֵׁנִי תוֹלַעַת וְאַזָּב. וְשַׁחַט אֶת הַצְּפוֹר הָאֶחָת אֶל כְּלֵי חָרֶשׁ עַל מֵי חַיִּים. וְלִקַּח אֶת עֵץ הָאֲרֶז וְאֶת הָאֶזָּב וְאֶת שֵׁנִי הַתּוֹלַעַת וְאֶת הַצְּפוֹר הַחֲמִיָּה וְטָבַל אֶתְּם בְּדָם הַצְּפוֹר הַשְּׁחִטָּה וְהִזָּה אֶל הַבֵּית שִׁבְעַ פְּעָמִים. וְחִטָּא אֶת הַבֵּית בְּדָם הַצְּפוֹר וּבְמֵי חַיִּים וּבְצִפְרֵי הַחֲמִיָּה וּבְעֵץ הָאֲרֶז וּבְאַזָּב וּבְשֵׁנִי הַתּוֹלַעַת. וְשָׁלַח אֶת הַצְּפוֹר הַחֲמִיָּה אֶל מַחוּץ לְעִיר אֶל פְּנֵי הַשְּׂדֵה וְכִפֵּר עַל הַבֵּית וְטָהַר.

מבלי להיכנס למשמעות תהליכי הטהרה, ברור שהם מקבילים. אמנם הבדל אחד בולט יש בין התהליך במצורע לתהליך לגבי הבית: בעוד שהבית נטהר ומתכפר כבר באמצעות הציפורים, הארז והאזוב ושני התולעת, אצל המצורע אין אמצעים אלו משמשים אלא לטהרה, אבל אין הם חלק מן הכפרה. תהליך הכפרה מגיע לסיומו רק באמצעות הקרבנות ונתינת הדם והשמן על המצורע:

וְהַנּוֹתֵר בְּשִׁמֹן אֲשֶׁר עַל פֶּה הַלֵּחָן יִתֵּן עַל רֹאשׁ הַמִּטְהָר וְכִפֵּר עָלָיו הַלֵּחָן לְפָנָיו ה'. וְעָשָׂה הִלְכֵן אֶת הַחִטָּאֹת וְכִפֵּר עַל הַמִּטְהָר מִטְּמֵאתוֹ וְאַחֵר יִשְׁחַט אֶת הָעֵלָה. וְהָעֵלָה הַלֵּחָן אֶת הָעֵלָה וְאֶת הַמִּנְחָה הַמִּזְבֵּחַה וְכִפֵּר עָלָיו הַלֵּחָן וְטָהַר (י"ד, יח-כ).

הבדל זה נובע, כנראה, מן העובדה שכפרת המצורע נעשית לאחר שהוחלט לטומאה, כמבואר בפרק י"ג, ועל כן הוא זקוק לתהליך מורכב יותר, בעוד שלגבי הבית התהליך נזכר רק כאשר לאחר השבוע השני "נרפא הנגע" ולא פשה. מכל מקום, הצד השווה שבהם ששניהם זקוקים לכפרה, תהליך שכלל אינו קיים בבגד. חלוקת הפרשות (והפרקים) נובעת אפוא מהפער שבין דיני הטומאה ובין תהליך הכפרה, שבגללו שייכת צרעת הבגד רק לפרשת תזריע, ולא לפרשת מצורע.

מחלוקה זו נראה שיש לבית מעמד מיוחד, ואף הוא זקוק לכפרה אם נטמא. מה משמעות הדבר? ד. "וכפר בעדו ובעד ביתו"

אין זו ההופעה היחידה בתורה של מושג הכפרה ביחס לבית. אנו נשוב ונמצא אותו בעוד שני פרקים, בתיאור עבודת הכוהן הגדול ביום הכיפורים:

בָּזָאת יָבֵא אֹהֶן אֶל הַקֹּדֶשׁ בְּפָר בֶּן בְּקָר לְחִטָּאֹת וְאֵיל לְעֵלָה... וְהִקְרִיב אֹהֶן אֶת פֶּר הַחִטָּאֹת אֲשֶׁר לוֹ וְכִפֵּר בְּעֵדוֹ וּבְעֵד בֵּיתוֹ... וְהִקְרִיב אֹהֶן אֶת פֶּר הַחִטָּאֹת אֲשֶׁר לוֹ (ט"ז, ג-יא).

כידוע, חז"ל פירשו את שני האזכורים של כפרת הבית בשני מובנים: הראשון מתייחס למשפחתו של הכוהן הגדול, והשני – לשבט לוי:

בא לו אצל פרו, ופרו היה עומד בין האולם ולמזבח, ראשו לדרום ופניו למערב, והכהן עומד במזרח ופניו למערב, וסומך שתי ידיו עליו ומתודה. וכך היה אומר: אנא השם עויתי פשעתי חטאתי לפניך אני וביתי (יומא פ"ג מ"ח).

בא לו אצל פרו שנייה, וסומך שתי ידיו עליו ומתודה. וכך היה אומר: אנא השם עויתי פשעתי חטאתי לפניך אני וביתי ובני אהרן עם קדושך... (שם פ"ד מ"ב).

מכל מקום, עצם העובדה שהתורה מתייחסת לקרוביו של הכוהן כאל 'ביתו' מוכיחה את הקשר שבין המושג 'בית' לבין הגרים בתוכו.

מסתבר אפוא שהופעת נגעים בביתו של האדם מהווה ביטוי של טומאה כלפי מה שמייצג את יושבי הבית ככלל. אין זו טומאה באדם מסוים, ועל כן אין היא מצריכה קרבן של אדם מסוים. אבל יש כאן טומאה בבית האדם, במקום מושבם של בני משפחתו, הדורשת תהליך של טהרה וכפרה. [2]

ה. ונתתי נגע צרעת

מכאן נוכל לעבור להבדל נוסף שבין צרעת הבגד לצרעת הבית. פרשת צרעת הבגד פותחת במילים:

וְהִבְגֵד כִּי יְהִי בּוֹ נֶגַע צָרְעַת בְּבִגְד צֹמֶר אוּ בְּבִגְד פְּשֵׁתִים (”ג, מ”). לעומת זאת, בפתח פרשת צרעת הבית נאמר:

כִּי תִבֹאוּ אֶל אֶרֶץ כְּנָעַן אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לְכֶם לְאֶחְזָה וְנִתְתִּי נֶגַע צָרְעַת בְּבֵית אֶרֶץ אֶחְזַתְכֶם (”ד, לד”). מן ההבדל שבין שני הניסוחים עולה שצרעת הבגד היא תהליך טבעי, בעוד שצרעת הבית היא תהליך

א-לוהי מכוון, הנראה כעונש:

בְּרַח מִשְׁכַּן רַע, שִׁכַל זְמַן שֶׁהַנְּגָעִים בָּאִים לְתוֹךְ בֵּיתוֹ שֶׁל רֹשֶׁע הֵן סוֹתְרִין כּוֹתְלוֹ שֶׁל צַדִּיק. מִי גֵרַם לְכוֹתְלוֹ שֶׁל צַדִּיק שִׁיסְטֶר? עוֹנוֹתָיו שֶׁל רֹשֶׁע הֵם גֵּרְמוֹ לוֹ (אבות דרבי נתן נ”ב פרק טז).

אמנם גם בצרעת האדם אין נזכרת לשון של צעד מכוון כי אם לשון סתמית (כגון: ”אָדָם כִּי יְהִי בְּעוֹר בְּשׂוֹר שָׂאת אוּ סִפְחַת אוּ בְהֶרֶת”, ”נֶגַע צָרְעַת כִּי תִהְיֶה בְּאָדָם” וכדומה), ובכל זאת נראה שנגעי אדם הם אכן עונש, משתי סיבות עיקריות: ראשית, מדובר בתהליך קשה, המבודד את המצורע משאר בני האדם, ובעולם המושגים המקראי של שכר ועונש אין זה סביר שתהליך כזה קורה ללא סיבה; ושנית, רוב מקרי הצרעת המתוארים במקרא באו בעקבות חטא. [3] כך גם עשוי להשתמע מדברי הקב”ה לדוד בחזון נתן: ”אֲנִי אֶהְיֶה לוֹ לְאָב וְהוּא יְהִי לִי לְבֵן אֲשֶׁר בְּהִעָוֹתָיו וְהִכְחַתִּיו בְּשִׁבְטֵי אֲנָשִׁים וּבְנֵי אָדָם” (שמ”ב ז’, יד).

חז”ל העלו כיוונים שונים בדבר טיב החטאים שבגללם באים נגעים על האדם. [4]

נראה אפוא שנגעי בגדים, שביחס אליהם לא נזכר כלל תהליך של כפרה, אכן שונים באופן מהותי מנגעי אדם ומנגעי בתים. נגעי אדם מבטאים בעיה מסוימת באדם, ונגעי בתים – בעיה כללית באופיו של הבית ושל יושביו; לפיכך זקוקים שני סוגי הנגעים לתהליך של כפרה. נגעי בגדים, לעומת זאת, הם חלק מן המציאות הטבעית בעולם; לפיכך יש להם דינים משלהם, כשאר הטומאות, אך אין בהם יסוד של כפרה, שכן הם אינם באים כעונש על האדם.

*

*

באר שבע

כל הזכויות שמורות לישיבת הר עציון, תשס”ה

עורך: בעז קלוש

בית המדרש הווירטואלי שליד ישיבת הר עציון

האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm>

האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org>

משרדי בית המדרש הווירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5

דואל: office@etzion.org.il

*

*

[1] אמנם המשך הפסוק הוא ”אֲשֶׁר לֹא תִשָּׂיג יָדוֹ בְּטַהֲרָתוֹ”, אך נראה שהפסוק הוא סיכום לכל האמור עד כאן, ושיעורו: ”זאת תורת אשר בו נגע צרעת [ו] אשר לא תשיג ידו בטהרתו”.

[2] הקשר הרוחני שבין האדם לביתו בא לידי ביטוי בפרשות נוספות, כגון בפרשת החוזרים מעורכי המלחמה: ”וְדַבְּרוּ הַשְּׂטָרִים אֶל הָעָם לֵאמֹר מִי הָאִישׁ אֲשֶׁר בָּנָה בַּיִת חֲדָשׁ וְלֹא חָנְכוּ יָלְדוֹ וְיָשָׁב לְבֵיתוֹ פֶּן יָמוּת בְּמִלְחָמָה וְאִישׁ אַחֵר יְחַנְכֵנוּ” (דברים כ’, ה). באופן מיוחד בולטת ההלכה כי בת שזינתה בהיותה בבית אביה מוצאת לסקילה דווקא בפתח בית אביה: ”וְאִם אָמְתָּ הִיא הַדְּבָר הַזֶּה לֹא נִמְצְאוּ בְּתוּלִים לְנַעַר. וְהוֹצִיאוּ אֶת הַנַּעַר אֶל פֶּתַח בַּיִת אֲבִיהָ וְסָקְלוּהָ אֲנָשִׁי עִירָה בְּאֲבָנִים וּמָתָה כִּי עָשְׂתָה נְבִלָה בְּיִשְׂרָאֵל לְזָנוֹת בַּיִת אֲבִיהָ וּבְעֶרְתָּ הָרַע מִקְרַבְךָ” (שם כ”ב, כ-כא). בדוגמה זו יש קשר ברור בין המיקום הגאוגרפי – האזכור הראשון

של הביטוי "בית אביה" – ובין משמעותו המשפחתית שבאזכור השני של ביטוי זה ("לזנות בית אביה" = לזנות בשעה שהייתה רווקה וגרה בבית אביה).

[3] אין ספק שצרעתה של מרים הייתה עונש – "והענן סר מעל האהל והנה מרים מצרעת כשֶׁלֶג ויִפֶּן אֶהָרֶן אֶל מְרִים וְהִנֵּה מְצֻרֶת. וַיֹּאמֶר אֶהָרֶן אֶל מִשָּׁה בִּי אֲדֹנָי אֵל נָא תִשֶׁת עֲלֵינוּ חֲטָאת אֲשֶׁר נֹאֲלָנוּ וְאֲשֶׁר חֲטָאנוּ" (במדבר י"ב, י-יא); אצל גיחזי – "וְצֻרֶת נְעֻמָּן תִּדְבֹק בְּךָ וּבְזָרְעֶךָ לְעוֹלָם וַיֵּצֵא מִלְּפָנָיו מְצֻרֶעַ כְּשֶׁלֶג" (מל"ב ה', כז); ואצל עוזיהו – "וַיִּזְעַף עֲזִיָּהוּ וּבִידּוֹ מִקְטָרֶת לְהִקְטִיר וּבִזְעָפוֹ עִם הַכֹּהֲנִים וְהַצֻּרֶעַת זָרְחָה בְּמִצְחוֹ לִפְנֵי הַכֹּהֲנִים בְּבֵית ה' מֵעַל לְמִזְבֵּחַ הַקְטָרֶת. וַיִּפֶּן אֵלָיו עֲזִרְיָהוּ כֹהֵן הָרֹאשׁ וְכָל הַכֹּהֲנִים וְהִנֵּה הוּא מְצֻרֶעַ בְּמִצְחוֹ וַיִּבְהַלּוּהוּ מִשָּׁם וְגַם הוּא נִדְחַף לְצֵאת כִּי נִגְעוּ ה' " (דה"ב כ"ו, יט-כ). הצד השווה שבשלושתם, שכולם ניסו להגיע למדרגה גבוהה יותר מזו שבה נמצאו – מרים נתקנאה במשה, גיחזי הציג עצמו כמקביל לאלישע, ועוזיהו רצה להיות כוהן – ובסופו של דבר נדחקו, מידה כנגד מידה, אל מתחת למקום שבו עמדו תחילה.

[4] ראה למשל ויקרא רבה יז ג: "על עשרה דברים נגעים באים: על עבודה זרה ועל גילוי עריות ועל שפיכות דמים ועל חילול השם ועל קילול השם ועל גוזל את הרבים ועל גוזל את שאינו שלו ועל גסי הרוח ועל לשון הרע ועל עין רעה". עוד בנושא זה ראה בספרה של נחמה ליבוביץ, עיונים בספר ויקרא, על פרשתנו.